

BRENNER ELEK FÜSTCSŐGYÁRA

Emlékhely címe: Czuczor Gergely utca 11.

Rövid áttekintés: A Brenner füstcsőgyár vaskereskedésként indult 1892-ben. 1902-ben már 105 dolgozója volt, és ettől kezdve már nemcsak vassal kereskedtek, hanem fel is dolgozták azt, lemezt és a városban működő két tűzhelygyár számára kiegészítőket állítottak elő. Az első világháború, majd a nagy gazdasági világválság sok nehézséget okozott a gyár életében. A második világháború idején hadiüzemként működött: pillanat- és fenékgyújtókat gyártottak.

Részletes cégtörténet:

Győr az 1830-as években, mikor beindult a gőzhajó-forgalom a Dunán, a közvetítő kereskedelem legfontosabb hazai állomása lett. Egyrészt gabonát szállított a nyugati piacokra, másrészt aktívan közreműködött a Szerbiából, Horvátországból érkező sertések kereskedelmében is. 1861-ben egyrészt a Buda–Trieszt, valamint 1865-ben a Sopron–Szombathely–Nagykanizsa vasútvonal megnyitásával a kereskedelemben játszott korábbi szerepét ugyan elvesztette, de nem süllyedt a lehanyatló városok közé. Ugyanis a városvezetés hamar felismerte, hogy a kereskedelmi pozícióvesztést az ipar támogatásával lehet ellensúlyozni. Az ekkor indult győri gyárak indulásukkor általában egyéni cégformát választottak, és ha később társas vállalkozássá alakultak át, akkor rendszerint a legegyszerűbb kereskedelmi társasági formát, a közkeresti társaságként működtek. Mert alakítása nem követelt sem bonyolult formai előírások betartását, sem okirat szerkesztését.

Ezt a cégalakulási formát követte Brenner Elek is, aki először vaskereskedőként dolgozott Darnay Gézával együtt. Vállalkozásukat 1892. július 14-én iktatták be közkeresti cégnek: „egy forma képviselői joggal felruházott tagjai Brenner Elek és Darnay Géza vaskereskedők győri lakosok és mely vállalat 1892. június hó 1-ső napján vette kezdetét.”

Győri törvényszék	1892. jul. 14. 4315. sz. 136/1	Brenner és Dar- nai	Győr	Közkeresti társaság, melynek egy- forma képviselői joggal felruházott tag- jai Brenner Elek és Dornay Géza vas- kereskedők, győri lakosok és mely vál- lalat 1892. június hó 1-ső napján vette kezdetét.
----------------------	--------------------------------------	------------------------	------	---

Forrás: Központi Értesítő, 17. évf., 63. sz. (1892. augusztus 4.), 1047.

Majd 1902-ben 150 dolgozóval új üzemet nyitottak a Czuczor Gergely-utcában, mely később Gyárvárosba helyezve meg is nagyobbodott. Ekkor már nem csak kereskedtek a vassal, hanem fel is dolgozták azt, lemezt és a városban működő két tűzhelygyár számára kiegészítőket állítottak elő. 1902. május 1-től 10 évre állami kedvezményekben is részesültek.

1903-ban Brenner ívcsövek készítésére szolgáló javított szerszámgépet szabadalmaztatott.

Megjelent 1903. évi szeptember hó 1-én.

SZABADALMI LEIRAS

28094. szám.
XVI. OSZTÁLY.

Ívesövek készítésére szolgáló javított szerzőgépgép.

BRENNER ELEK KERESKEDŐ GYÓRŐTT.

A szabadalom bejelentésének napja 1903 február hó 25-ike.

A jelen találmány tárgya oly gépek javítására vonatkozik, melyekkel a megmunkálódó egyenes csöveken egyföldi dudorodásokat sajtolunk ki, melyeket aztán a gép megfelelő emeltyűnyomással összenyom, úgy hogy a csöveken egyföldi képezett ránczoknál fogva az egyenes cső ívalakban hajlik meg.

Az eddig ismeretes ilyen gépeknél a dudorodásoknak a csövekből való kinyomására a mellékelt rajz 1. ábrájában föltüntetett (A) tárcsa szolgál, melynek középtűt a rajzban látható ovális alakú (1) kimetszése volt, mellyel a (2) forgási tengelyen excentrikusan elhelyezett (3) tengelycsapra föl toltott; a (2) tengelynek forgatásakor az (A) tárcsa a (3) tengelycsap excentrikus elhelyezésétől fogva az ábrában pontozottan föltüntetett (4) körön belül kimozdult és ezen útjában a rajzban föltüntetett beállításnál a foglalatára fölött csőből a föld oldalán a kívánt dudorodásokat sajtolta ki. Ezen elrendezésnek azonban főbb hátránya volt; nevezetesen a dudorodások kisajtolásánál nagy nyomásnak kitétt (3) tengelycsap ezt a nyomást az (A) tárcsa kimetszésénél ovális alakjánál fogva mindig csak a két szemben fekvő érintő ponton vette föl, úgy hogy alig 200 darab cső elkészítésénél úgy az (A) tárcsa ovális kimetszése, mint a (3) tengelycsap annyira elkopott, hogy többé használni nem lehetett s új acéltárcsát kellett beszerezni, mi azonban az ívesövek készítését igen megrágtotta; ezenfüll az (A) tárcsának középső ovális kimetszésénél fogva, csak e kimetszés és a tengelycsap érintő pontjait összekötő egyenes irányban volt kimozdulása, míg ettől eltérő irányokban az (1) tengelycsapnak holt mozgása volt, úgy hogy a csöveken képezett ránczok kicsiségénél fogva több ránczot kellett képezni, mintha az (A) tárcsa más irányban is kimozdulhatott volna.

Ezen hátrányokon segíteni czélja a jelen találmánybeli javításnak; a javított szerzőgépgépet a 2. ábra a nyomótárcsa mentén vett keresztmetszetben, illetőleg a nyomótárcsa előlmezében tünteti föl, míg a 3. ábra a szerzőgépgépnek hosszmetsete.

A (2) forgási tengely excentrikus (5) forgáspontjára a jelen találmánybeli javítás szerint (5) gyűrű ékeltetik föl, mely a dudorodások kisajtolására szolgáló (A) tárcsának kör alakú körponti (6) kimetszésébe pontosan beleül.

Ha tehát most a (2) tengelyt forgásba hozzuk, úgy a (3) excentericsapnak egy irányban sem lesz holt mozgása, mint ez a

- 2 -

régi gépeknél volt, hanem ez a legkisebb elfordulásánál is már elmozdítja az (A) tárcsát, úgy hogy ez a jelen találmánybeli gépnél a pontozott (7) vonallal jelzett körben fog mozogni és így a megmunkálódó csőből a csőkaliberhez képzelt érintőleges (7) kör mentén fog dudorodást kisajtolni; míg tehát a régi gépnél egy negyedíves csőnél 12 ránczot kellett kisajtolni, addig a jelen találmánybeli géppel már 9 ráncz-csal negyedíves hajláshoz jutottunk, úgy hogy míg a régi géppel 3 darab negyedíves csövet lehetett készíteni, addig a jelen találmánybeli javított géppel 4 darab negyedíves cső készült el. Minthogy továbbá a dudorodások kisajtolásánál föllépő nyomás a (3) tengelycsapra ennek egész kerületén és az (A) tárcsa kimetszésének is egész kerületén adatik át, ennél fogva sem az (A) tárcsa, sem pedig a tengelycsap kopásnak kitéve nincsen s legfőkébb az (5) gyűrűt kell kicserélni, mi csekély költséggel jár; így pl. a már megejtett kísérletek szerint egyugyanazon (A) tárcsával, mellyel az eddigi gépnél csak 200 darab csövet lehetett készíteni, 2400 darab cső készült el a

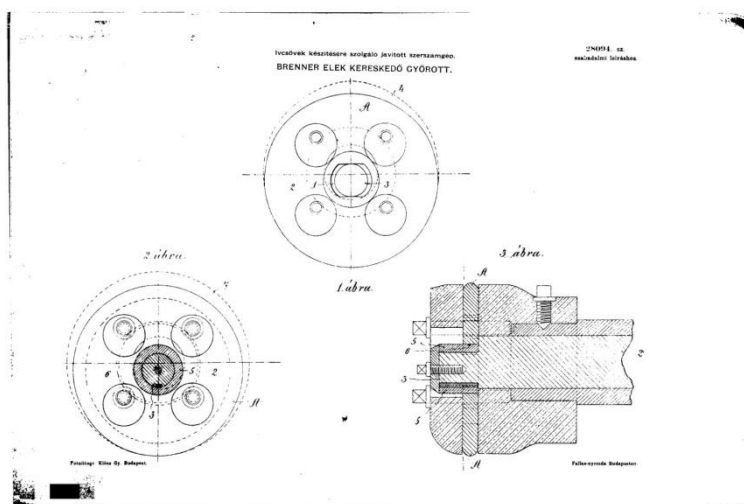
nélkül, hogy kopás egyáltalán észlelhető lett volna. Ebből még az az előny is származik, hogy az (A) tárcsát, ha az peremén, mellyel a munkát végzi, megkopik, foglalatáról lecsavaroljuk és egy negyedkörrel elforgatott helyzetben csavaroljuk ismét helyére vissza, úgy hogy kerületét pl. négy ívrésze képezve fölcsatva, mindegyik ívrész kihasználható, míg ez a régi géppel egyáltalán nem volt lehető.

SZABADALMI LEÍRÁS.

Ívesövek készítésére szolgáló javított szerzőgépgép, jellemezve a forgási tengely excentericsapjára fölékelte gyűrű és a dudorodások kisajtolására szolgáló nyomótárcsának körponti kör alakú kimetszése által, mellyel ez a tárcsa pontosan az excentericsapra ékelte gyűrűre fölfolatlik oly csőből, hogy sem az excentericsap, sem az (A) tárcsa kimetszése ne legyen kopásnak kitéve, továbbá az (A) tárcsának kimozdulása és így a csöveken a dudorodások képezése nagyobb körívben történjék s végül az (A) tárcsának mindegyik ívrésze kihasználható legyen.

(1 rajzlap melléklettel.)

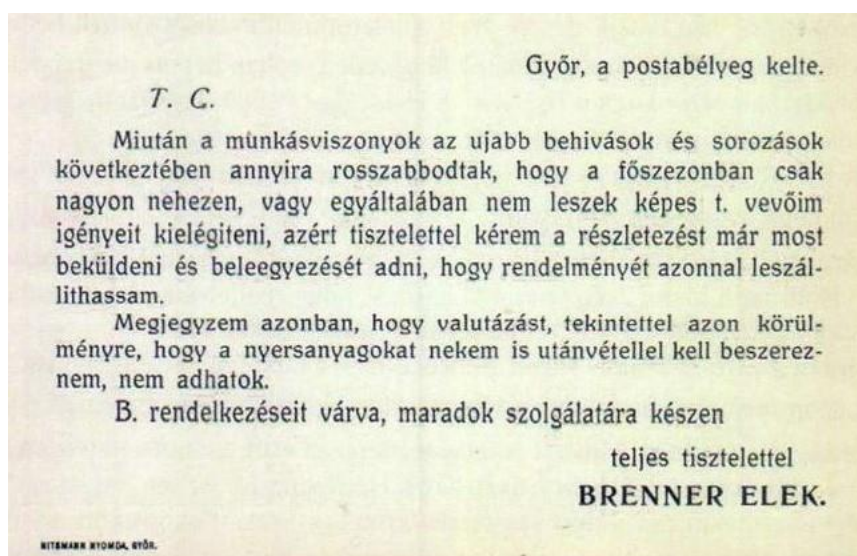
FIGYELEM! A szabadalmi hivatalban nem tartozik a szabadalmi leírás a szabadalmi jogot megőrző dokumentumként.

Forrás: 28094. lajstromszámú szabadalom • Ívcsövek készítésére szolgáló javított szerszámgép https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZTNH_SzabadalmiLeirasok_028094/?pg=0&layout=s

A gyár valószínűleg jól működhetett, mert Brenner Elek 1907-ben Angyal Armand győri rendőrfőkapitánnyal és Kuster Géza kávézótulajdonossal együtt megvett a cuhavölgyi fürdőt. „A Bakonyszentlászlón levő, gróf Eszterházy Imre és Pál tulajdonát kepező cuhavölgyi fürdőt, három hold belsőséggel és épülettel együtt 16 ezer koronáért megvette egy győri konzorcium, melynek élén dr. Angyal Armand győri rendőrfőkapitány, Brenner Elek vaskereskedő és Kuster Géza magánzó állanak. A fürdő vasas és kénese tartalmú. A konzorcium a kibocsátandó részvények árát 100 koronában állapította meg.”

Az első világháború nehézségeket hozott a gyár, és egyáltalán a vaskereskedés életébe. A közlekedés leállása és hadi viszonyokra állítás miatt nagy volt a nyomás a nyersanyag-beszállítókon, a gyártókon és ezzel együtt a kereskedőkön is, akik gyakorta nem kapták meg az áruikat. Nem beszélve a besorozások miatti hatalmas munkaerőhiányról. A vaskereskedők ezért igyekeztek jó viszonyt ápolni egymással, és gyakran cseréltek árut vagy üzleteltek egymással, attól függően, hogy kinek milyen terméke volt.

Forrás: TÖRÖK Róbert, Egy nagykőrösi vaskereskedő első világháborús tevékenysége = Háborús hétköznapiak III., szerk. Sallay Gergely Pál – Török Róbert – Závodi Szilvia, Bp., 2019, 252.

Lapszám: Sz. 168.

VASUDVAR

KOZMA OSZKÁR
(BRE. NEM ELLI UTÓDA)
vas-nagykereskedő
GYÖR, VASUDVAR

ALAPITTATOTT: 1761.

BRENNER ELEK UTÓDAI

ZOLLER ÉS KOZMA

VAS-SZERSZÁM-FÉMÁRU-MAG-ÉS
SZÉNNAGYKERESKEDÉSE

AZ „ARANY HORGONY” HOZ.

GYÖR, 1922. okt. 3.

BAROSS-UT 27. SZÁM.
ANDRÁSSY-UT 40.

Tekintetes H E G Y I P Á L Urnak,

V A S V Á R.

Van szerencsénk b. rendelése folytán számlájára és vasélgére
szállított árukrol által számlával szolgálni, melynek
összege: javamra imi kérem.

23.822.--

Számla

KOZMA OSZKÁR

FIZETENDŐ ÉS PERLENDŐ GYÖRÖT				ÁR	ÖSSZEG		
					KORONA	FILLÉR	%
10 drb	ácsvesső, egyenes, erős	5 5 drb	24 26 m/m	929.50	5000		
		57.60	96.30				
15 "	"Irvin"amerikai faosigafuró	5 5 drb	8 12 m/m	870.--	450		
		57.--	60.--				
14 "	asztalos vesső, egyenes	5 5 drb	24 30 m/m	1.105.75	500		
		69.50	81.25				
6 "	kettős gyaluvas	3 3 drb	45 48 m/m	722.40	500		
		118.50	122.30				
3 "	"Rókás" vonókés, félszéles, 25 c/m			149.80	449.40	280	
				Átvitel	4.077.05		

Felszámolás az ár átvételétől 8 napon belül vétetnek figyelembe.

16 K. (Kozma)

Forrás: MKVM, Számlák – 9. doboz, 3. VASÁRU, FÉMÁRU Kozma Oszkár (Brenner Elek utóda) vas-nagykereskedő – Győr, Vasudvar, 1922.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MKVM_Szamlak_09_03/?pg=88&layout=s&query=brenner

Az 1931-es esztendő nehézségek elé állította a gyárakat, így a Brenner-gyárat is. A közszükségleti cikkek árai folyamatosan emelkedtek, emiatt egyre nehezebb lett a munkások helyzete. Az infláció okozta áremelkedés ellen tiltakozásképpen egymást követték a sztrájkok. 1939. március 23-án a Brenner-csögyárban 33 munkás lépett sztrájkba. „A gyár vezetői itt is azt követelték, hogy még a tárgyalások előtt folytassák a munkát. A 33 sztrájkoló közül

azonban csak 12 munkás tagadta meg a gyár vezetőinek kérését. A sztrájknak itt is volt némi eredménye ... a sztrájk befejeztével 8 munkást – a sztrájk kezdeményezőit – elbocsátották arra való hivatkozással, hogy sok kifogás volt munkájuk ellen.”

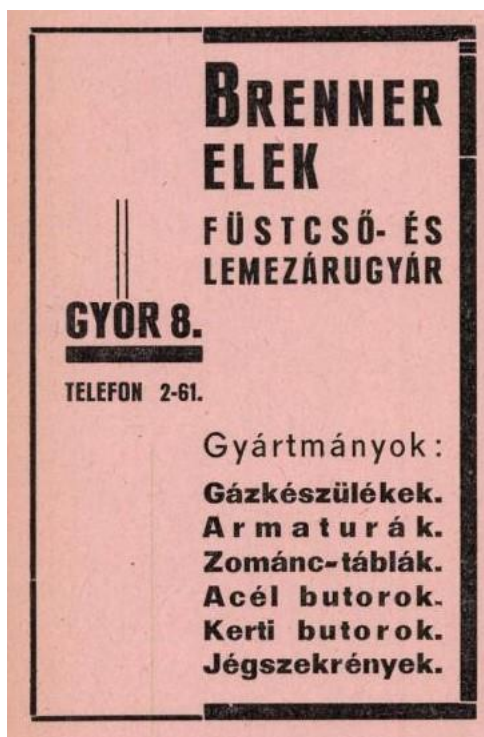

Forrás: Győri Szemle, 6. évf. (1935), 220.

Nem ment jól az üzlet Brenner Eleknek a nagy gazdasági világválság ideje alatt, melyet jól tükröz, hogy 1935-től a fűtcsőgyárában új termék előállításába kezdtek: zománc-táblák gyártására álltak át, melyet az országban már több nagyvállalat is követett.

A GÁZMŰVEKNEL A KÖVETKEZŐ VALLALATBAADÁSOK TÖRTÉNTÉK:	
Köszállítást:	Kollmann Árpád 4636 pengőért.
Vizmelegítők szállítását:	Fémáru-, Fegyver- és Gépgyár 46.098 pengőért.
Gázmérők szállítását:	Mérő- és Számlálókészülékek Gyára 46.592 pengőért.
Gázmérők szállítását:	Magyar Gázizzófény 46.573, Strelov V. 46.583 pengőért.
Gáztűzhelyek szállítását:	Brenner Elek 10.197, Prometheus 7648, Hofherr és Schrantz 12.747, Magyar Gázizzófény 9097 pengőért.

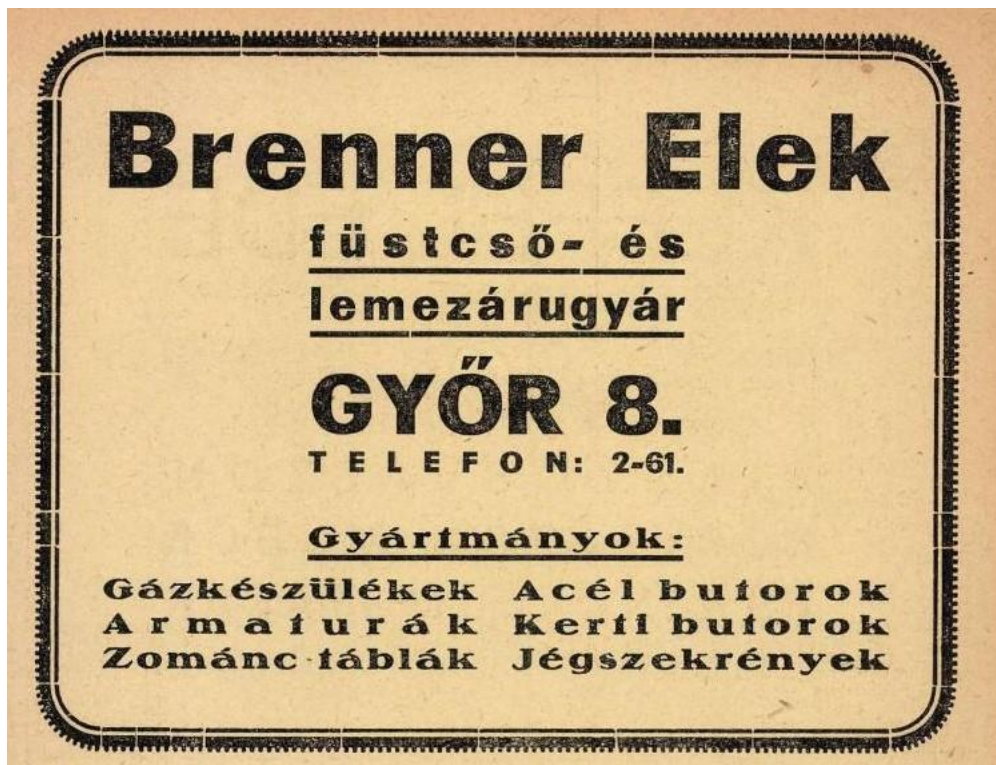
Forrás: Független Budapest, 31. évf., 5. sz. (1936. február 5.), 8.

Forrás: Györi Szemle, 9. évf. (1938), o. n.

Ráadásul az 1940-es évek végén a nagyipar munkaerőhiánnyal küzdött, csökkent a szakképzett munkaerő, amelyet így a kisiparból kellett elvonni. „a kisüzemek is bekapcsolódtak a hároméves terv sikeres teljesítésébe. A Körösi gyermekkocsi gyárban 24 munkás dolgozik, és a textilipari gépalkatrészek mellett havonta 600 gyermekkocsit készítenek. A Szabó Samu „tűzhelygyár” 9 munkása havonta 40–50 tűzhelyet állít elő. Brenner Elek füstcső és lemezgyár 14 munkása állandóan dolgozhat. Őket és a kézműiparosokat (egyelőre) nem érintette a minisztertanács döntése, miszerint államosítják a száznál több munkást foglalkoztató gyárakat.”

A második világháborúban a Brenner gyár hadiüzemként vett részt. 1942-ben vizsgálat is indult ellene, mert nem tudta teljesíteni, hogy az 1938/40 M. pillanat- és fenékgyűjtőből 50 000-50 000 darabot legyártson. Azonban kiderült, hogy mindez önhibáján kívül történt, ugyanis az előállításukhoz szükséges nyersanyagot nem kapta meg időben.

Forrás: Győri Szemle, 12. évf. (1941), o. n.

Érdekességek:

A gyár többször keveredett nehézségekbe vevőivel kapcsolatban. Van példa arra, hogy Brenner Elek jogi útra terelte, hogy egyik kiskunhalasi vásárlója tartozott neki. Ezért a kuncsaftnak személyes tárgyait árverésre bocsátották.

Árverési hirdetmény.

Alulírott bírósági végrehajtó az 1881. évi LX. tc. 102. §-a értelmében ezennel közhirrre teszi, hogy a kiskunhalasi kir. írásbíróságnak 1930. évi 18—966. sz. végzése következtében dr. Bély Andor ügyvéd által képviselt Brenner Elek javára 50 és 71 P 61 f. s jár. erejéig 1930. április 10-én foganatosított kielégítési végrehajtás útján le- és felülfoglalt és 3060 P-re becsült következő ingóságok, u. m.: felülfoglalt kályhák, vas takaréktűzhelyek, különböző email edények, egy Ford autó nyilvános árverésen eladatnak.

Mely árverésnek a kiskunhalasi kir. írásbíróság 1930. évi Pk. 2372. számú végzése folytán 50 P és 71 P 61 fillér 50 P-nék 1929. december 28-tól 10 százalékos kamata, 71 P 61 f. tőkekövetelés, ennek 1929. évi december hó 30. napjától járó 9 százalékos kamatai, egyharmad százalékos váltódíj és eddig összesen 31 P 12 fillérben biróilag már megállapított költségek erejéig Kiskunhalason, Horthy Miklós-téren leendő megtartására

1930. május 31. napjának d. e. 9 órája határidőül kitűzetik és ahhoz a venni szándékozók ezennel oly megjegyzéssel hivatnak meg, hogy az érintett ingóságok az 1881. LX. tc. 107. és 108. §-ai értelmében készpénzfizetés mellett, a legtöbbet ígérőnek, szükség esetén becsáron alul is el fognak adatni.

Amennyiben az elárverezendő ingóságokat mások is le- és felülfoglaltatták és azokra kielégítési jogot nyertek volna, ezen árverés az 1881. évi LX. tc. 102. §-a értelmében ezek javára is elrendeltetik.

Kiskunhalas, 1930. május 10.

Hodossy Géza kir. bir. végrehajtó.

Forrás: Kiskunhalas Helyi Értesítője, 30. v.é.f., 42. sz. (1930. május 24.), 6.

Forrás: Kiállításon a Brenner tűzhelyek, Mithay Antal fotója, 1925. február 2., Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Fotógyűjtemény, 496.

Forrás: Kiállításon a Brenner tűzhelyek, Mithay Antal fotója, 1925. február 2., Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, Fotógyűjtemény, 497.

Irodalom:

Győr-Sopronmegyei Hírlap, 12. évf., 11. sz. (1956. január 13.), o. n.

HONVÁRI János, *A győri gyáripár a kezdetektől az I. világháború végéig = Iparváros, Győr iparának története a kezdetektől napjainkig*, szerk. Honvári János, Győr, 2021, 46.

Honi Ipar, 3. évf., 10. sz. (1902. május 15.), 17.

Honi Ipar, 28. évf., 5. sz. (1935. március 1.), 21.

Központi Értesítő, 17. évf., 36. sz. (1892. május 5.), 601.

Központi Értesítő, 17. évf., 63. sz. (1892. augusztus 4.), 1047.

Központi Értesítő, 23. évf., 77. sz., (1898. szeptember 22.), 1357.

Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára, Bp., 1924, 798.

Pápa és Vidéke, 2. évf., 42. sz. (1907. október 20.), 4.

SZABADY Béla, *Győr sz[abad]. kir[ályi]. város kialakulása*, Győri Szemle. Emlékkönyv Győr szabad és királyi rangra emelésének kétszázadik évfordulója alkalmával, 1943, 69.

SZAKÁL Gyula, *Győr a modellváltó város 1867–1918, Források a dualizmus kori Győr történetéből*, Győri Tanulmányok, Tudományos Szemle 33 (2011), 24–25.

SZULOVSKY János, Győr kisipara, Az első általános ipartörvénytől az I. világháború végéig (1872–1918) = *Iparváros, Győr iparának története a kezdetektől napjainkig*, szerk. Honvári János, Győr, 2021, 34.

SZIGETI Károly, *A győri kisipar helyzete 1947–1949*, I. rész, Győri Tanulmányok, 10 (1989), 74.

TEMESVÁRY Ferenc, *Fejezetek a Magyar Fegyvergyár történetéből*, VII. rész, Folia Historica, 14 (1989), 166.